

Romain Yakemtchouk:***La bonne foi dans la conduite internationale des états.***

Iere édition. Paris: Editions Techniques et Economiques, 2002, 264 stran, ISSN 0035-2616 (signatura knihovny ÚMV 49 527).

Každý normativní systém obsahuje určité základní hodnoty a principy, které určují jeho celkové zaměření a bez nichž by stěží mohl – přinejmenším ve své stávající podobě – existovat. V rámci mezinárodního práva se do této kategorie nepochybně řadí *dobrá víra* (*good faith, bonne foi*), která představuje důležitou složku prakticky všech mezinárodně-právních úkonů a na niž se bezprostředně odvolává celá řada mezinárodních smluv multilaterálního i bilaterálního charakteru. Přes svůj význam zůstává dobrá víra jedním z nejproblematictějších a „nejzáhadnějších“ institutů současného mezinárodního práva, což se odráží rovněž v její doktrinní interpretaci, respektive interpretacích. Jednotliví autoři se vzájemně liší v názoru na její definici, roli, poslání, praktické dopady atd. Jako sporná se jeví dokonce i právní povaha dobré víry, neboť pro mnohé nepředstavuje více než pouhý morální či politický imperativ, zbavený jakékoli právní síly.

Doktrinní kontroverze, týkající se dobré víry, jsou poměrně zajímavé a teoreticky obohacující a mohou napomoci k hlubšímu pochopení hodnotových východisek současného mezinárodního práva. Každému, kdo by měl zájem se s těmito kontroverzemi podrobněji seznámit, přinese zřejmě četba recenzované publikace *La bonne foi dans la conduite internationale des états* (Dobrá víra v mezinárodním chování států), vydané emeritním profesorem lovaňské univerzity Romainem Yakemtchoukem, určité zklamání. Autor se totiž hlubšímu rozboru daného tématu, který by podle něj obsahoval „*riziko odklonu do imaginární sféry a vyústění v subjektivní teoretické koncepce*“ (Yakemtchouk, 2002, s. 5), vyhýbá a raději se – spíše v angloamerickém než kontinentálním právním stylu – soustřeďuje na poskytnutí přehledu reálné mezinárodní politické a diplomatické praxe využívání dobré víry.

Výsledkem je z velké části pouhý výčet mezinárodních smluv a jiných pramenů mezinárodního práva (rozdělených podle oblastí úpravy), v nichž se objevuje odkaz na dobrou víru, který doplňuje popis předchozího a následného jednání smluvních stran, popřípadě charakteristika relevantních rozhodnutí mezinárodních orgánů pro řešení sporů. Zobecnující teoretické analýzy je v knize s výjimkou první kapitoly pomálu a zcela v ní pak chybí jakékoli závěrečné zhodnocení problematiky (samostatnou hodnotící část ostatně neobsahují ani jednotlivé dílčí kapitoly). Daný přístup má pochopitelně své přednosti. Zkoumání mezinárodního práva se totiž bez důkladné znalosti skutečného fungování mezinárodního společenství a působení norem i principů v něm nemůže obejít, avšak popis reálií by měl tvořit jen jednu ze složek, nikoli samotný základ vědeckého zpracování tématu. Z tohoto hlediska se tak Yakemtchoukova kniha zdá vhodná spíše jako „praktický“ doplněk některých teoretičtějších prací¹ nebo jako východisko k vlastnímu obecnějšímu studiu než coby samostatné a všestranné představení problému.

Recenzovaná publikace se dělí na úvod a čtyři kapitoly, které doprovází seznam použitých rozsudků (nikoli ovšem použité literatury, tu je nutné dovést z poznámek) a jmenný rejstřík. V úvodu autor kromě stanovení cíle práce (viz výše) upozorňuje na význam dobré víry, které současně přiznává kvalitu právního principu i etického pojmu, pro správnou interpretaci mezinárodního práva a pro zabránění jeho příliš formální aplikaci. Dovolání se dobré víry podle autorova názoru „*umožňuje lépe posoudit rozsah práv a povinností států, vyvažuje sporné nároky odpůrců, relativizuje práva, jichž se strany dovolávají, a směřuje k jejich zmírnění. Strohost práva se oslabuje a právo zavazující stát se humanizuje.*“ (Yakemtchouk, 2002, s. 7.) Pozitivní hodnocení institutu Yakemtchouk doprovází varováním před přeceňováním jeho významu a zdůrazněním toho, že dobrá víra netvoří

„univerzální, ... magický lektvar, který by mezinárodnímu právu poskytl absolutní stálost a platnost“ (Yakemtchouk, 2002, s. 8). Je tomu tak údajně především proto, že v nehierarchickém mezinárodním systému zůstává rozhodování o tom, co je vlastně dobrá víra, v konečné fázi především věcí jednotlivých států.

V první kapitole, nazvané *Problém dobré víry*, se autor pokouší o teoretičtější „uchoopení“ problematiky. Za tímto účelem nejprve definuje samotný pojem dobrá víra, jímž rozumí „*duch věrnosti, respektu k právu, věrnosti k závazkům ze strany toho, kdo jedná, absence přetvářky, klamu, podvodu ve stycích s druhými*“.² Takto vymezenou dobrou víru, která v sobě zjednodušeně zahrnuje povinnosti „*nelhat, neklat a držet slovo*“ (*Politis, N.: La morale internationale /Neuchâtel: Ed. de la Baconnière, 1943, s. 79/*, cit. dle Yakemtchouk, 2002, s. 15), autor ve shodě s hojně zastávaným názorem označuje za základ celého mezinárodního práva (i každé dílčí smlouvy), které by bez ní – za stavu neplnění závazků a svévolného výkladu jejich obsahu – nemohlo existovat. Přímou vazbu na dobrou víru má navíc celá řada jiných mezinárodněprávních principů, např. zákaz zneužití práva, povinnost reparace, princip *pacta sunt servanda*³ nebo ekvita,⁴ které s ní dokonce někdy bývají neoprávněně ztotožňovány. K tomu přispívá rovněž skutečnost, že současné pozitivní mezinárodní právo neobsahuje definici dobré víry, na niž tak pouze odkazují různé mezinárodní smlouvy a rozhodnutí mezinárodních arbitrážních i soudních orgánů.

Yakemtchouk se domnívá, že dobrá víra je univerzálním pojmem, který sdílejí všechny civilizace a s jehož pomocí lze proto překonat časoprostorové rozdíly mezi národy. Současně, na jiných místech publikace, tuto tezi poněkud relativizuje, když poukazuje na údajnou stávající, kulturně podmíněnou pluralitu morálních představ, mj. ovlivňující chápání obsahu dobré víry. Zdůrazňování subjektivní povahy výkladu dobré víry se v textu objevuje ještě mnohokrát a vede autora ke konstatování, že „*každý stát má vlastní dobrou víru, kterou interpretuje suverénně*“ (Yakemtchouk, 2002, s. 67). Tvrzení tohoto typu ovšem nutně vyvolávají otázku, zda autorův skepticismus nezachází příliš daleko a nezpochybňuje samotný smysl existence dobré víry, která by coby čistě subjektivní veličina mohla stěží sloužit jako právní princip. Obdobně problematicky vyznívají i některé další autorovy postřehy, podle nichž např. „*lze předpokládat, že pokud státy úmyslně zahrnují závazek dobré víry do mezinárodní smlouvy, pak vědí, co dělají, a považují se za schopné rozlišit porušení tohoto závazku, neboť v opačném případě není jasné, proč by přijímaly takové ustanovení, které je právně zavazuje*“ (Yakemtchouk, 2002, s. 24). Takové prohlášení typu – „*když už se něco dělá, musí to mít smysl, protože jinak by se to nedělalo*“ – lze sotva (zvláště při absenci pokusu jeho pravdivost empiricky potvrdit nebo vyvrátit) zařadit mezi seriózní vědecké argumenty.⁵

Poměrně zajímavě, byť místy trochu zdlouhavě Yakemtchouk pojednává o historickém vývoji dobré víry, přičemž samostatně mapuje její formování ve starověku a ve středověku, potvrzení (či negaci) v diplomatické praxi evropských států v letech 1870–1945, prosazení tohoto pojmu do textu Charty OSN a následné rozšíření v mezinárodních smlouvách a v jiných pramenech mezinárodního práva (např. v jednostranných aktech států a mezinárodních organizací či v judikatuře). Pečlivě jsou zpracovány rovněž podkapitoly, pojednávající o obecné roli dobré víry v mezinárodněprávním systému a o její úloze ve vztahu k politickým jednáním, k režimu mezinárodních smluv a k mírovému řešení sporů. Velký potenciál dobré víry ukazuje zvláště předposlední z podkapitol, věnovaná mezinárodním smlouvám, která dokumentuje význam institutu pro plnění smluv (byť zde bohužel chybí jasnější vysvětlení rozdílu mezi dobrou vírou a principem *pacta sunt servanda*), pro interpretaci smluv, pro zánik platnosti smluv (např. využitím klauzule *rebus sic stantibus*⁶ či upozorněním na právní omyl), pro ratifikaci smluv nebo pro sukcesi států do nich. Za přínosné lze označit také úvahy o vztahu mezi dobrou a špatnou vírou (*mauvaise foi*) a o oprávněnosti presumpce dobré víry.

Druhá kapitola recenzované knihy sleduje *využívání dobré víry v praxi mezinárodních organizací*. Autor soustřeďuje svou pozornost primárně na OSN, zvláště pak na operace na udržení míru a na pozorovatelské mise, okrajově se nicméně zabývá i třemi regionálními organizacemi (Organizací amerických států, Evropskou unií a Radou Evropy) a dvěma organizacemi kolektivní bezpečnosti (NATO a OBSE). Text přináší velmi podrobný přehled rezolucí, dvoustranných dohod i jiných dokumentů, v nichž se objevují odvolání na dobrou víru. Závěry o významu těchto odvolání si však čtenář z větší části musí učinit sám. Totéž platí i pro třetí kapitolu knihy, nazvanou *Dobrá víra a odzbrojení*, která mapuje vývoj dvoustranných (sovětsko/rusko-amerických) a mnohostranných odzbrojovacích jednání v letech 1945–2001. Není zcela jasné, jaké důvody vedly autora k tomu, že právě toto téma zpracoval samostatně a nezařadil jej do kapitoly, věnované mezinárodní praxi států (čtvrtá kapitola). Vysvětlení zřejmě spočívá buď ve specifčnosti problematiky, kde se prolínají aktivity států a mezinárodních organizací (tímto znakem se ovšem vyznačuje rovněž řada témat, obsažených ve čtvrté kapitole, např. terorismus či stíhání válečných zločinů), nebo ve zvýšeném subjektivním zájmu autora o ni, o čemž svědčí mj. jeho článek *La bonne foi et le désarmement* (Dobrá víra a odzbrojení), publikovaný v roce 2001 v italském odborném časopise *Rivista di Studi Politici Internazionali*.⁷

Poslední (čtvrtá) kapitola recenzované knihy se – jak již bylo zmíněno – zaměřuje na *úlohu dobré víry v mezinárodní praxi států*. Autor charakterizuje konkrétní postoje a jednání států ve vztahu k šestadvaceti institutům upraveným mezinárodním právem, které lze sdužit zhruba do deseti tematických oblastí. Jde o *postavení státu* (vznik státu, uznání státu, sukcese), o *diplomatické vztahy*, o *ochranu jednotlivce* (lidská práva, etnické menšiny, uprchlíci), o *použití síly v mezinárodních vztazích* (sebeobrana), o *mezinárodní trestní právo* (extradice, terorismus, braní rukojmí), o *mezinárodní humanitární právo* (váleční zajatci, válečné zločiny), o *státní území a o mezinárodní prostory*, o *mezinárodní ekonomické vztahy*, o *ochranu životního prostředí a o odpovědnost státu* (včetně objektivní odpovědnosti za činnosti mezinárodním právem nezakázané). Význam textu spočívá již v samotném připomenutí toho, jak komplexní charakter současné mezinárodní právo má a kolik různých problémů upravuje. Jako užitečné se dále zdá upozornění na to, že celý systém mezinárodního práva prostupují určité klíčové zásady typu dobré víry, které jej hodnotově sjednocují a vtiskují mu jeho základní podobu. Opět je možné jen litovat, že se Yakemtchouk po pečlivém zdokumentování výskytu odkazů na dobrou víru v různých aktech států (a místy i mezinárodních organizací) a po popsání okolností provázejících jejich vznik nepokouší o zobecnění závěrů, které z přehledu vyplývají. Tento úkol stejně jako v předešlých případech zůstává na čtenáři.

Autor recenzované publikace si za předmět svého zájmu zvolil jedno z nejkomplicovanějších a do jisté míry i nejspornějších témat současného mezinárodního práva, dobrou víru. Jeho zpracování se zhostil se střídavými úspěchy. První kapitola, která nabízí alespoň základní teoretický úvod do celé problematiky, je vcelku přínosná, a to přesto, že místy sklouzává k neúčelné popisnosti, autor v ní zřídka dospívá k nezávislým a teoreticky podloženým závěrům a některá zde obsažená tvrzení působí problematičtěji (viz výše). Další tři kapitoly, sledující využívání dobré víry v aktech mezinárodních organizací, ve sféře odzbrojení a v mezinárodní praxi států, poskytují pečlivě shromážděný a logicky (s několika výjimkami typu odzbrojení) rozříděný soubor údajů o tom, kde všude v mezinárodních vztazích, respektive v mezinárodním právu, nalezla do dnešního dne dobrá víra své místo. Mezi oběma částmi (teoretičtější a praktičtější) knihy bohužel chybí jasněji vymezená vazba, kterou by přitom bylo možné dobře realizovat např. cestou ověřování teoretických hypotéz na praktických příkladech, nebo zformulováním poznatků, získaných sledováním reálného života mezinárodního společenství, do série obecných závěrů. Celkově lze konstatovat, že Yakemtchouk předkládá čtenáři dílo, které sice dost úspěšně čelí „riziku odklonu do imaginární sféry a vyústění v subjektivní teoretické koncepce“

RECENZE

(*Yakemtchouk, 2002, s. 5*), současně je ale vzhledem k přetíženosti faktografickými daty a k nepřítomnosti hlubší analýzy poměrně málo čtivé a samo o sobě jen v omezené míře obohacující.

Veronika Bílková

¹ Např. Kolb, R.: *La bonne foi en droit international public*. Paris: Presses Universitaires de France, 2000. O'Connor, J. F.: *Good Faith in International Law*. Dartmouth: Dartmouth Pub. Co., 1991. Zoller, E.: *La bonne foi en droit international public*. Paris: Pedone, 1977.

² Autor – jak sám výslovně konstatuje – tuto definici přebírá z: *Dictionnaire de la terminologie du Droit international*. Paris: Sirey, 1960, s. 91.

³ Princip *pacta sunt servanda* (latinsky; česky „smlouvy je třeba dodržovat“) stanovuje závaznost platných smluv pro smluvní strany (viz článek 26 Vídeňské úmluvy o smluvním právu).

⁴ Ekvita, tj. zásady spravedlnosti či slušnosti, napomáhá zmírňovat tvrdost mezinárodního práva v individuálních případech. Rozhodovat podle ní („*ex aequo et bono*“) může např. Mezinárodní soudní dvůr, a to v souladu s článkem 38 odstavec 2 svého Statutu.

⁵ Jako sporná se dále zdá pasáž, věnovaná vztahu mezi dobrou vírou a *ius cogens*. Autor na straně jedné prohlašuje, že dobrá víra tvoří součást *ius cogens* („*La bonne foi en [de ius cogens – pozn. autor.] fait partie*“, *Yakemtchouk, 2002, s. 73*), na straně druhé ovšem toto své tvrzení sám implicitně zpochybňuje, když uznává, že „zatímco prvky *ius cogens* mohou být měněny..., v případě dobré víry je taková změna zcela vyloučena; vedla by... k likvidaci mezinárodního práva“ (*Yakemtchouk, 2002, s. 73*). V této souvislosti by tak bylo zřejmě vhodnější řadit dobrou víru do samostatné kategorie klíčových norem mezinárodního práva, které se vyznačují logickou, tedy nikoli právně podloženou nederogovatelností. Srov. Kolb, R.: cit. dílo, s. 18.

⁶ *Klausule rebus sic stantibus* představuje jeden z možných důvodů zániku smlouvy nebo přerušení jejího provádění, jenž se využívá v případě „podstatné změny poměrů, která nastala se zřetelem na poměry existující v době uzavření smlouvy a která předtím nebyla stranami předvídána“ (článek 62 odstavec 1 Vídeňské úmluvy o smluvním právu).

⁷ Viz *Yakemtchouk, Romain: La bonne foi et le désarmement*. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, Rome – Florence, 2001, No. 271, s. 451–464.